

Kuti Éva

A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában

A magyarországi nonprofit szektor 1989 óta bekövetkezett gyors növekedése bonyolult jelenség, benne a gazdaság több különböző szereplőjének törekvései összegeződnek. Ezek a törekvések nem mindig mutatnak egy irányba, s ennek megfelelően a nonprofit szervezetek is nagyon sokfélék, és sok különböző funkció betöltésére vállalkoznak. Egyrészt mellett működnek a civil társadalom szervezetei és a nagy állami alapítványok, az adománygyűjtők és az adományosztók, az érdekvédők és a szolgáltatók, a néhány ezer forintból gazdálkodó kicsi és a százmilliók fölött rendelkező óriás szervezetek. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a szektort a maga komplexitásában, mint a helyzetből fakadó kihívásokra adott intézményes társadalmi választ tekintse át, szembesítse a statisztikai tényeket a szakmai közvéleményben élő hitekkel és tévhitekkel, s ezzel hozzájáruljon egy „valóságbarát” nonprofit szabályozás és támogatás-politika megalapozásához.

Bevezetés, avagy megsértődjünk-e a valóságra?

Van a magyar gazdaságnak egy szektora, amely az általános stagnálás és hanyatlás közepe tette viharos gyorsasággal fejlődött. A rendszerváltást követő négy év alatt szervezeteinek számát és bevételeit egyaránt megötszörözte, kilépett a periférikus jelenségeket övező homályból, s széles körben ismert, bár erősen vitatott jelentőségű gazdasági szereplővé vált. Nevet is kapott, ha nagyon idegen hangzásút és kissé félrevezetőt is: nonprofit szektornak hívják.

Az alapítványok, egyesületek, klubok, körök, önszervező csoportok, tömegszervezetek, szakmai és gazdasági érdekképviseletek, köztestületek, közhasznú társaságok, vallási és politikai szervezetek alkotta *nonprofit intézményegyüttes rendkívül sokszínű*. Viszonylag jól megkülönböztethetően elválik ugyan a profitcélokat követő piaci, illetve a közvetlen állami irányítás alatt működő kormányzati szektortól, ez a belső heterogenitás mégis megnehezíti, hogy sajátosságait és működési mechanizmusait mint egy önálló szektor jellemzőit egységben kezeljük és próbáljuk megérteni. Így alakulhatott ki az a helyzet, amelyben majd *minden elemzőnek „megvan a saját nonprofit szektora”*.

A gomba módra szaporodó nonprofit szervezetek olyan sokféle formát öltöttek, olyan változatos funkciók betöltésére vállalkoztak, és annyira különböző módokon működtek, hogy mindenki könnyedén rájuk vetíthette a saját érdekeiből és értékrendjéből fakadó praktikus vagy ideologikus reményeit, várakozásait, esetleg ellenérzéseit.¹ A sok kisebb-nagyobb egyesület megjelenésében sokan és szívesen látták a civil társadalom erősödésé-

¹ Ezt a hibát első írásaiban a szerző is elkövette.

nek jeleit, remélték, hogy az adományoztató alapítványok nemcsak a finanszírozást teszik többcsatornássá, az elosztási döntéseket demokratikusabbá, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek enyhítéséhez is hozzájárulnak. Voltak, akik a leépülő állami szociálpolitika szerepkörének részleges átvételét várták a nonprofit szervezetektől. A paternalista állam hívei ugyanezt a lehetőséget veszélyként élték meg, s ezért elutasították a nonprofit megoldásokat. A civil kezdeményezéseket sokan mint az emberi jótékonyosság és segítőkészség megnyilvánulását üdvözltek, mások – éppen ellenkezőleg – az önérdeteket és az adócsalási motívumokat keresték a jótékonyági akciók mögött. Volt, aki a hatékonyság növekedését várta a nonprofit szolgáltatások bővülésétől, mások attól tartottak, hogy a nem hivatásos szolgáltatók megjelenése a szakszerűség csökkenéséhez vezet. Egyesek a fejlődés motorját látták a magánkezdeményezések innovatív jellegében, mások a nonprofit vállalkozások gyenge anyagi és szakmai megalapozottságát mint a szolgáltatások stabilitását és megbízhatóságát veszélyeztető tényezőt érezték fontosabbnak.

A sort még lehetne folytatni, de a probléma annyiból is érzékelhető. A még nagyon kialakulatlan, gyorsan változó, rendkívül heterogén nonprofit intézményegyüttes az egymással ellentétes várakozások és előítéletek keresztútjába került. Fejlődését, teljesítményeit, a vele kapcsolatos *tényeket* többnyire nem önmagukban, belső összefüggéseiket szem előtt tartva értékeltük és értelmeztük, hanem saját feltevéseink igazolását kerestük – és részben meg is találtuk – bennük. A nonprofit szervezetek annyira sokfélék, hogy közöttük mindenre elegendő példát és ellenpéldát lehet találni. Az már temperamentum és intellektuális igényesség kérdése, hogy a szemlélő csupán az előfeltevéseit próbálja igazolni, vagy hajlandó tudomást venni az azokat cáfolni látszó jelenségekről is. Az ellendruckerek dolga persze könnyebb: a negyvenezer nonprofit szervezet működésében bőven találunk annyi „mutatót” gazdasági és politikai visszaélést, kudarcot, szakszerűtlenséget, amellyel előítéleteik alátámaszthatók. A jó rendszerint csendben történik, így azt viszonylag egyszerű figyelmen kívül hagyni. Nehezebb dolguk van azoknak, akik pozitív várakozásokkal fordulnak a nonprofit szektor felé. Nagyon elfogultnak kell lenni ahhoz, hogy észre se vegyünk a sok-sok visszás vagy önmagában nem is negatív, de a szektorral kapcsolatos ideálképünkbe nem illő jelenséget. S ha egyszer észrevettük, akkor nehéz megállni, hogy csalódottak ne érezzük magunkat, „meg ne sértődjünk a valóságra”.

Pedig a kiábrándultság rossz tanácsadó. A szemlélőket és elemzőket a nonprofit szektortól való elfordulásra indíthatja; az aktivistákat arra, hogy saját, nemesnek tudott törekvéseiket megkülönböztetve elzárkózzanak a szektor más típusú szervezeteitől; a döntéshozókat pedig arra, hogy a szabályozás és a támogatáspolitikai eszközeivel megpróbálják a saját ideálképükhöz igazítani a valóságot.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy *a magyar nonprofit szektort a maga komplexitásában, mint a helyzetből fakadó kihívásokra adott intézményes társadalmi választ kísérelje meg áttekinteni*. A szerző természetesen nem tudja átlépni a saját árnyékát, nem ígérhet tehát teljesen értékmentes megközelítést, de annyit igen, hogy az elemzés során a tényekből indul ki, nem pedig a valóságon kéri számon a maga értékrendjének érvényesülését.

Mennyire „civil” és mennyire „állami” a magyar nonprofit szektor?

A harmadik szektor rendszerváltást követő gyors fejlődése azért következhetett be, mert a nonprofit szervezeti formák a gazdaság és a társadalom valamennyi szereplőjének kínáltak bizonyos előnyöket, s ezek a szereplők többségükben (ha nem is mind azonos mértékben) készek és képesek voltak e lehetőségek kiaknázására.

A leglátványosabb, legnagyobb publicitást kapó akciókat – paradox módon – maga az állam és a kormányzati intézmények hajtották végre. Egymás után hozták létre a nagy állami alapítványokat azzal a feladattal, hogy gondoskodjanak a kulturális élet, az ifjúságvédelem, a vállalkozásfejlesztés, a munkahelyteremtés, a szociális ellátás stb. területére szánt állami támogatások pályázati úton történő elosztásáról. Országos jelentőségű tudományos, kulturális és szociális intézményeket alakítottak át előbb alapítvánnyá, majd közalapítvánnyá, köztestületté, közhasznú társasággá. A helyi önkormányzatok szintén követték a központi kormány példáját. Ugyanakkor az egyre súlyosabb finanszírozási problémákkal küszködő költségvetési intézmények (iskolák, kórházak, könyvtárak stb.) részben saját kezdeményezésből, részben felügyeleti szervezeteik bátorítása nyomán sorra szervezték meg a magántámogatások összegyűjtésére szánt alapítványaikat.

Mindez sokakban azt a benyomást keltette, hogy a magyar nonprofit szektor fejlődésében az állam játssza a meghatározó szerepet, a kezdeményezések és a szektorba áramló pénzek egyaránt igen nagy részben a kormányzati oldalról jönnek. Mint az *1. és a 2. táblázatból* kiderül, a tömegkommunikáció híradásaiból leszürrhető összkép és az adatok éles ellentmondásban vannak egymással.

1. táblázat

A nonprofit szervezetek megoszlása alapítók szerint, 1993

Az alapítók megnevezése	A megoszlás százaléka
Csak magánszemély	58,3
Csak kormányzati szervezet vagy költségvetési intézmény	10,3
Csak nem állami szervezet	15,6
Magánszemély és szervezet	15,8
Összesen	100,0

Forrás: Bocz és szerzőtársai [1995].

A kormányzat és a költségvetési intézmények által alapított nonprofit szervezetek aránya 1993-ban (későbbi adataink sajnos nincsenek) alig haladta meg a 10 százalékot. A szektor állami támogatottsága tartósan messze elmarad a nyugat-európaiktól, mi több, még az amerikai szintet sem éri el.

2. táblázat

A nonprofit szektor bevételeinek szerkezete nemzetközi összehasonlításban, 1990-ben (százalék)

Ország	Állami támogatás	Magán-támogatás	Tevékenység bevétele
Anglia	40	12	48
Egyesült Államok	29	19	52
Franciaország	60	7	33
Japán	38	1	61
<i>Magyarország</i>	<i>23</i>	<i>20</i>	<i>57</i>
<i>Magyarország, 1994</i>	<i>21</i>	<i>21</i>	<i>58</i>
Németország	68	4	28
Olaszország	43	4	53
A hét ország átlaga	43	10	47

Forrás: Salamon-Anheier [1995]; Bocz és szerzőtársai [1996].

Adataink határozottan arra utalnak, hogy az állami pénzek nonprofit szektorba való átcsoportosítása – bár fontos volt – nem játszott meghatározó szerepet a szektor fejlődésében. Mint a 2. táblázat Magyarországra vonatkozó soraiban látható, a bevételek szerkezete 1990 és 1994 között lényegében változatlan maradt. Ennek a változatlanságnak csak az lehet a magyarázata, hogy a nonprofit szervezetek a költségvetésen kívüli forrásokat is képesek voltak mozgósítani, s minden két forintnyi közvetlen állami támogatáshoz nyolc forint egyéb eredetű jövedelmet tettek hozzá. Meglepő gyorsasággal sajátították el a pályázati és egyéb adományszerzési módszereket. Megtalálták azokat a rétegeket, amelyek nemcsak igényt tartottak szolgáltatásaikra, hanem fizetni is tudtak értük. Ugyanakkor arra is jutott energiájuk, hogy vállalkozási tevékenységgel próbálkozzanak, valamelyest ezzel is javítva alaptervékenységük anyagi feltételeit. Ezeknek a nem állami forrásoknak a bevonását kezdetben viszonylag nagyvonalú, utóbb már egyre szűkülő adókedvezmények segítették. Ennek a közvetett állami támogatásnak kétségkívül volt bizonyos pozitív hatása a nonprofit szektor adományszerzési esélyeire, illetve gazdálkodási lehetőségeire. A magántámogatásokból és a saját tevékenységből származó összegek egy része (durva becslés szerint körülbelül 20-25 százalék) tehát tulajdonképpen átengedett költségvetési bevétel volt. Az arányokból azonban nyilvánvaló, hogy a bevételeken belül még ennek figyelembevételével is a magánforrások domináltak.

Összefoglalva: a magyar nonprofit szektorra gyakorolt állami befolyás a valóságban sokkal kisebb, a szektor jóval „civilibb”, mint ahogy azt a felszíni jelenségek alapján általában gondolni szokás. Ez a „civil” jelleg azonban a hétköznapi életben egészen mást jelent, mint amit a civil társadalomnak a rendszerváltás körüli vitákban divatba jött, s azóta is bizonyos áhítattal használt fogalma sugall.

Jelenti mindenekelőtt azt, hogy a nonprofit szervezetek döntő többsége az állampolgárok, illetve a magánszférába tartozó szervezetek kezdeményezésére, azok érdekeit követve jött létre. A szóban forgó érdekek nem feltétlenül esnek egybe a csupa nagybetűs társadalom, a köz érdekeivel, de általában olyan szükségletekhez vagy olyan társadalmi kihívásokhoz kapcsolódnak, amelyekre valamilyen formában közösségi válaszokat célszerű adni. A szervezetek létrehozásának motívumai igen sokfélék lehetnek.

– A leggyakoribb valószínűleg az, amikor az emberek egyszerűen a szabadidejük eltöltése érdekében, a hozzájuk hasonló érdeklődésű, társadalmi helyzetű, kulturális háttérű partnerek társaságát keresve, szerveződnek egyesületekbe.

– Hasonló a tevékenysége, de más a lélektani funkciója azoknak a csoportoknak, amelyek a különböző problémákkal (például magány, idős kor, egészségkárosodás) küzdők szabadidős együttlétének biztosítására jönnek létre.

– A közös problémák mentén szerveződő egyesületek egészen más típusát alkotják azok a szervezetek, amelyeknek nem egyszerűen a társas együttlét a célja, hanem a kölcsönös segítségnyújtás, a válságos élethelyzetbe került vagy tartósan nehéz körülmények között élő emberek (például munkanélküliek, alkoholisták, nagycsaládosok, volt állami gondozottak) közös erőfeszítése a kiút keresésére.

– Lényegében ugyanezeknek, valamint a még náluk is sokkal elesettebb, már önsegítő csoportok létrehozására sem képes rászorulónak (például hajléktalanok, szegények) az ellátására, támogatására természetesen mások is létrehozhatnak a szó klasszikus értelmében vett jótékony szervezeteket. Ezek speciális alfaját alkotják a vállalati szociális alapítványok, amelyek azonban rendszerint csak az alapító közvetlen érdekeltségi körébe tartozóknak nyújtanak támogatásokat.

– A kiszolgáltatottak, segítségre szorulóknak vagy éppen társadalmi diszkriminációtól szenvedők iránti elkötelezettség motívuma nem okvetlenül a jótékonyosság irányába visz. Egy másik logika mentén olyan jogvédő szervezetek létrehozása is következhet belőle, amelyek az említett csoportok számára több figyelmet és kedvezőbb körülményeket követelnek.

– Ugyanezt a jogvédő tevékenységet, amennyiben nem nagyon elesettek, természetesen maguk az érintettek is megszervezhetik.

– Nagy számban jönnek létre olyan szervezetek is, amelyeknek nem egyes embercsoportok, hanem veszélyben levő értékek (például a kulturális örökség, műemlékek, népi hagyományok, természeti értékek) megvédelme a célja.

– Gyakori cél a közrend és a közbiztonság védelme, valamint a tűz elleni védekezés és a balesetek, természeti csapások áldozatainak megmentése.

– Az állampolgárok jelentős része hajlandó közösségi cselekvésre a szűkebb környezetének szépítése, a település vagy lakóközvet közösségi fejlesztése érdekében.

– Sok és sokféle érdek fűződik a gazdaság- és vállalkozásfejlesztéshez is, az ezzel foglalkozó szervezetekben a magánszemélyek és a gazdálkodó egységek egyaránt szerepet vállalnak.

– Nonprofit szervezetek létrehozására indíthatnak adott esetben a szakmai (például speciális kutatási területek művelésére, oktatási módszerek, gyógyítási eljárások alkalmazására, avantgarde művészeti produkciók létrehozására irányuló) ambíciók is.

– Nagyon gyakori, hogy elkötelezett szakemberek egyszerűen az őket alkalmazó intézmény (például gyermekotthon, múzeum, könyvkiadó) megmentése vagy finanszírozási gondjainak enyhítése érdekében hoznak létre az intézményt segítő szervezeteket.

– Ugyanez a kezdeményezés kiindulhat a szolgáltatásokat igénybe vevő fogyasztóktól is, ha esélyt látnak arra, hogy a támogató szervezetek közreműködésével számottevően javuljon a szolgáltatások minősége vagy választéka.

– Hasonlóan tipikus célja a nonprofit szervezetek alapításának valamilyen nagyobb beruházás (például templomépítés, műszerbeszerzés, emlékmű felállítása) vagy nagyszabású rendezvény (például fesztivál, sportesemény) tető alá hozása.

– A szakmai, gazdálkodói vagy munkavállalói érdekek érvényesítésének legkézenfekvőbb intézményes megoldása a különböző szakmai kamarák, szövetségek, gazdakörök, ipartestületek, szakszervezetek létrehozása.

– Alakulhatnak nonprofit szervezetek politikai és ideológiai céllal is, akár önállóan, akár valamely párt vagy egyház holdudvarán belül, annak törekvéseit támogatva, de akár egy-egy személy hatalmi-politikai ambícióinak kielégítésére is.

– A nyugdíjas kor biztonságának megteremtésére, illetve a betegség okozta anyagi kockázat csökkentésére törekvők is választhatnak nonprofit szervezeti formát, mégpedig az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárakat.

– Végül – kár lenne tagadni – a nonprofit szervezetek létrehozásának mozgórugója néha az adókedvezményekkel való visszaélés szándéka, a rejtett profitmotívum.

A fenti felsorolás nem ad ugyan minden részletre kiterjedő képet a nonprofit szervezetek által megtestesített szándékokról és törekvésekről, de arra talán mégis alkalmas, hogy érzékeltesse, milyen jelentős társadalmi erők és milyen változatos szükségletek állnak a szektor rendkívül gyors növekedésének hátterében. Ha Magyarországon nem is működik sok olyan egyesület és alapítvány, amely kifejezetten az állampolgári jogok érvényesítésére vagy a társadalmi haladás általános támogatására szerveződött volna, maguk az emberek polgárként és nem alattvalóként viselkednek, amikor a legkülönbözőbb célok érdekében civil szervezeteket hoznak létre. Kétségtelen, hogy ezek a szervezetek többségükben a mindennapi élet apró szükségleteihez igazodnak, s közvetlenül nem a társadalom egészét, hanem csak annak szűkebb csoportjait szolgálják. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a társadalom egészsége végső soron legalább annyira függ a hétköznapi problémák megoldásában segítséget kínáló, az aktív cselekvésbe és a kisebb, helyi közösségekbe való beilleszkedés lehetőségeit biztosító szervezeti hálótól, mint a makrotársadalmi intézményektől.

Amikor „a szabadság kis köreit” emlegetjük, általában nem olyan szervezetekre gon-

dolunk, mint például a munkanélküliek népművészeti egyesülete s a mellette működő alapítvány, amely sejtethetően az egyesületi tagok által készített szöttesek és hímzett terítők értékesítését végzi. Pedig az ilyen „földhözragadt” próbálkozások jelzik igazán, hogy az állampolgárok széles körének vannak saját válaszkísérletei az égető társadalmi problémákra, s ezek gyakran öltenek nonprofit intézményi formákat. A magyar nonprofit szektor ebben az értelemben mindenképpen „civil”. Nagyon fontos lenne, hogy a nonprofit jelenség megítélése és a szektor szabályozása a továbbiakban egyre inkább a valóságnak erre a misztifikációtól mentes elemzésére épüljön. Hasonló jelentőségű a jótékonyági elem tényleges súlyának a felmérése s az erre vonatkozó illúziókkal való leszámolás is.

Mennyi a jótékonyág és mennyi az önérdék szerepe a nonprofit szektor bővülésében? Mekkora a szektorban folyó tevékenység redisztribúciós hatása?

Meglepően sokan gondolják azt, hogy az öntevékeny szervezetek klasszikus funkciója a jótékonyág, s a mai nonprofit szervezetek legfőbb feladata is a rászorulókat megsegítése, vagy legalábbis az kellene hogy legyen. Furcsa, hogy ez a meggyőződés ilyen szilárdan tartja magát, hiszen immár évszázadokkal hagytuk magunk mögött azt a fejlődési szakaszt, amikor még valóban túlsúlyban voltak a jótékony célú alapítványok és egyesületek. Már a reformkori beszámolókból is érzékelhető, hogy a gazdaságfejlesztési, oktatási, kulturális és szabadidős tevékenységet folytató egyesületek sokkal gyorsabban szaporodtak, mint a jótékony szervezetek. 1862-ben, az első teljes körű magyarországi statisztikai felmérés időpontjában a szociális és egészségügyi célú egyesületek aránya már együttesen is csak 30 százalék volt, s ez az arány azóta is tovább csökkent. Mi több, magukon a szociális szervezeteken belül is szép számmal vannak (már a középkorban is voltak – lásd például bányatársulások, temetkezési egyletek) olyanok, amelyeknek nem a kifelé irányuló jótékonyág, hanem a tagok közötti kölcsönös segítségnyújtás a funkciója.

A szervezetszámból levonható következtetéseket támasztják alá a nonprofit szektor bevételi szerkezetéről rendelkezésre álló adatok is. Mint a 2. táblázatból már láttuk, a jótékonyággal leginkább összefüggésbe hozható magántámogatások aránya a fejlett országokban még alacsonyabb is a magyarországinál. A hazai bevételek összetevőit részletesebben bemutató 3. táblázatból az derül ki, hogy a nonprofit szervezeteknek juttatott magántámogatások nagyobbik fele külföldről, illetve alapítványoktól, egyházaktól, szakszervezetektől és más nonprofit szervezetektől származik. A belföldi magánszemélyek és vállalatok 1994-ben (körülbelül egynegyed-háromnegyed arányban) összesen közel 15 milliárd forintnyi adománnyal támogatták a nonprofit szektort, s ennek körülbelül egyötöde jutott a szociális területen működő szervezeteknek.

Természetesen nem tudhatjuk, hogy az említett összegekből mennyit emésztett fel maguknak a támogatott szervezeteknek a működtetése, s mekkora hányaduk szolgálta végül a kívülállók, illetve az adományozókhöz szorosan kötődők támogatását, de maga a nagyságrend egyszerre két dolgot is mutat. Az egyik az, hogy *a jótékonyág nem hiányzik a magyarországi gyakorlatból*, a másik pedig az, hogy *ugyanakkor a nonprofit szektor egészén belül a jótékonyági elem semmiképpen sem meghatározó jelentőségű*. Témánk szempontjából mindkét következtetés egyformán fontos.

Az első azért, mert új megvilágításba helyezi azt a szélsőségesen pesszimista képet, amelyet egyes elemzők – többek között éppen az alapítványi botrányok kapcsán – rajzolnak a magyar társadalomról. A magyar polgárok a rendelkezésre álló statisztikai információk szerint egyáltalán nem önzőek és nem közömbösek. Ezt nemcsak a pénzbeli adományok viszonylag magas összege, valamint az a tény bizonyítja, hogy az adományok lakossági jövedelmekhez viszonyított aránya Magyarországon semmivel sem ala-

csonyabb, mint például Franciaországban, hanem egy 1993-as lakossági adatgyűjtés (*Czakó és szerzőtársai* [1995]) is. Ennek során valamennyi, az adományozással és az önkéntes munkával kapcsolatos pozitív állítás általános egyetértésre talált, különösen az, amely szerint a gyerekeken, öregeken, súlyos betegeken segíteni erkölcsi kötelesség. Szintén erősnek bizonyult a szegények és a menekültek iránti szolidaritás. A megkérdezettek nem láttak ellentmondást a magánjótékonyosság szükségessége és az állam azon kötelezettsége között, hogy törekedjen a szociális problémák megoldására. *Az állampolgárok nyilvánvalóan a jóléti társadalom vegyes modelljében gondolkodnak: elfogadják saját felelősségüket, és önként hajlandók bizonyos terheket vállalni, de nem akarják magánkezdeményezésekkel helyettesíteni az állam ellátási felelősségét.*

3. táblázat

A nonprofit szektor bevételei bevételi források szerint, 1994

Bevételi forrás	A bevétel	
	összege (millió forint)	megoszlása (százalék)
Normatív költségvetési támogatás	3 617,6	2,5
Nem normatív költségvetési támogatás	19 971,0	13,8
Normatív önkormányzati támogatás	433,2	0,3
Nem normatív önkormányzati támogatás	5 738,2	4,0
<i>Összes állami támogatás</i>	<i>29 760,0</i>	<i>20,6</i>
Vállalati támogatás	11 484,1	8,0
Lakossági támogatás	3 428,4	2,4
Külföldi támogatás	8 997,1	6,2
Támogatás nonprofit szervezetektől	6 677,6	4,6
<i>Összes magántámogatás</i>	<i>30 587,2</i>	<i>21,2</i>
Tagdíjbevétel magánszemélyektől	6 696,8	4,7
Tagdíjbevétel jogi személyektől	7 243,2	5,0
Alaptevékenység árbevétele	19 943,8	13,8
<i>Alaptevékenység összes bevétele</i>	<i>33 883,8</i>	<i>23,5</i>
Kamat- és hozambevétel	13 353,8	9,3
Vállalkozási bevétel	29 797,2	20,7
<i>Gazdálkodási tevékenység összes bevétele</i>	<i>43 151,0</i>	<i>30,0</i>
Egyéb bevétel	6 749,9	4,7
<i>Összes bevétel</i>	<i>144 131,9</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Bocz és szerzőtársai [1996].

Hogy ez a segítőkészség nemcsak szavakban van meg, azt a pénzbeli támogatásokra vonatkozó információknál is megbízhatóbban mutatják a természetbeni adományok és az önkéntes munka adatai (4. táblázat).

4. táblázat

Az egészségügyi és szociális célú nonprofit szervezeteknek nyújtott természetbeni adományok és a számukra végzett önkéntes munka, 1993

Tevékenységi terület	A természetbeni adományokat nyújtók száma	Az egy év alatt végzett önkéntes munka időtartama (munkanap)
Egészségügy	87 930	801 431
Szociális ellátás	381 566	1 289 405
Határon túli magyarok támogatása	169 433	271 668

Forrás: Czakó és szerzőtársai [1995].

Az alapítványoknak nyújtott pénzadományok egy része adómentességet élvez. (Az 1993-as felvétel tanúsága szerint az ilyen adókedvezményre jogosító támogatásoknak nem egészen 60 százalékát vonták le az adóalapból.) Az adókedvezmény természetesen mindig jelent bizonyos csábítást arra, hogy olyan összegeket is támogatásként tüntessenek fel, amelyeket az alapítványi szolgáltatások igénybe vevői valójában a szolgáltatás ellenértékéért fizetnek. A természetbeni adományokhoz és az önkéntes munkához nem kapcsolódnak hasonló kedvezmények, így ezekben az esetekben semmi okunk nincs kétségbe vonni, hogy a 4. táblázat adataiban valóban a segítőkészség, a sorstársak és a rászorulókat iránti szolidaritás tükröződik.

A jótékonyosság tehát élő, létező, forintban és munkanapokban is kifejezhető fontosságú jelenség, mégis hangsúlyozni kell, hogy a magyar nonprofit szektor fejlődésének nem ez a meghatározó eleme, tehát se a szektor megítélését, se a szabályozását nem célszerű a szervezeteknek erre a vonására alapozni.

Hasonló problémákat vet fel a szektor *redisztribúciós szerepének* vizsgálata is. Az kétségtelen, hogy a nonprofit szervezetek, s ezen belül is főleg az alapítványok közvetítésével lezajlik valamiféle jövedelemátcsoportosítás, de ennek a méretéről és az irányairól egyaránt keveset tudunk. A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a kérdés – a jótékonyossággal összefüggésben elmondottakon túl – két dimenzióban elemezhető.

A nonprofit szektor bevételeinek *településtípusok szerinti* megoszlása igen nagyfokú koncentrációt mutat. Az 1994-es adatok szerint a lakosság kevesebb mint egyötödét tömörítő főváros nonprofit szervezetei az összes bevételnek közel 70 százalékával gazdálkodnak. A megyeszékhelyekre nagyjából népességarányosan áramlik a bevétel, a lakosság közel kétharmadának otthon adó kisebb városoknak és községeknek viszont csak az összes bevétel 14 százaléka jut (5. táblázat).

5. táblázat

A lakosság szám és a nonprofit szektor bevételeinek megoszlása településtípus szerint, 1994 (százalék)

Településtípus	A bevételek	A lakosság szám
	megoszlása	
Főváros	69,4	18,8
Megyeszékhely	16,6	17,7
Egyéb város	8,4	26,5
Község	5,6	37,0
Összesen	100,0	100,0

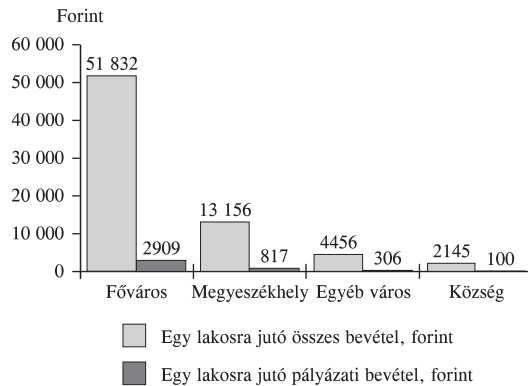
Forrás: Bocz és szerzőtársai [1996].

Ezek az egyenlőtlenségek túlságosan nagyok ahhoz, hogy egyszerűen a különböző településeken működő szervezetek szerepkörének eltéréseivel magyarázhatnánk őket. Bármennyire igaz is, hogy a többnyire budapesti székhelyű nagy állami közalapítványok, országos hatókörű jótékonyági szervezetek, nonprofit szövetségek adományosztó tevékenysége és szolgáltatásai nem korlátozódnak a fővárosra, a jövedelmek ilyen mértékű koncentrációja mégis a vidék, s azon belül is a kistelepülések hátrányos helyzetét jelzi. Különösen világosan látszik ez az *1. ábrán*, amely egy lakosra vetítve mutatja be a nonprofit szervezetek településtípusonkénti jövedelmi helyzetét.

Figyelemre méltó, hogy a messze a leghátrányosabb helyzetben levő községek nonprofit szervezetei a pályázati úton szerzett bevételek szempontjából még jobban elmaradnak a főváros mögött, mint az összbevétel tekintetében. (Az előbbinél 29-szeres, az utóbbinál „csak” 24-szeres a különbség.) Ha feltételezzük is, hogy a nagyvárosi szervezetek a hozzájuk befolyt pénz egy részét támogatások formájában eljuttatják a kistelepülések polgáraihoz és intézményeihez, akkor is azt mondanunk, hogy a nonprofit szervezetek bevételi szintje a kisebb városokban és a községekben túlságosan alacsony a célokhoz megfelelő működéshez. Ez nemcsak az alaptevékenység ellátását lehetetleníti el, hanem a pótlólagos források, pályázati pénzek megszerzésének esélyeit is rontja, így lényegében konzerválja az egyenlőtlenségeket. *A nonprofit szektor segítségével tehát nem játszódik le számottevő jövedelemátcsoportosítás a hátrányos helyzetű települések javára.*

1. ábra

A nonprofit szervezetek összes, illetve pályázati forrásból származó bevételeinek egy lakosra jutó összege településtípus szerint, 1994

Forrás: Bocz és szerzőtársai [1996].

Hasonló következtetésekre jutunk akkor is, ha a kis- és a nagyméretű szervezetek jövedelmi viszonyait vizsgáljuk.

Adataink azt mutatják, hogy a magyar nonprofit szektor szervezeteinek egyharmada kifejezetten kisméretű, bevételei 1994-ben nem haladták meg az 50 ezer forintot. További egyharmad a maga 51 és 500 ezer forint közötti jövedelmével szintén viszonylag kicsinek mondható. Ez a több mint 27 ezer szervezet együttesen is csak 2,3 százalékban részesedik a szektor összes bevételéből. Ugyanakkor az 5 millió forintnál nagyobb összeggel gazdálkodó szervezetek szektoron belüli aránya alig magasabb 9 százaléknál, s mégis

nekik jut az összbevétel 86 százaléka. Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy 1994-ben kevesebb mint 400 alapítvány és egyesület, tehát a teljes nonprofit szektor szervezeteinek nem egészen 1 százaléka döntött a nonprofit szervezetek által kiosztott támogatás (közel 24 milliárd forint) 89 százalékáról, akkor még élesebben rajzolódik elénk egy rendkívül polarizált nonprofit szektor képe.

6. táblázat

A nonprofit szektor szervezeteinek és bevételeinek megoszlása
bevétel nagyság szerint, 1994

Bevételnagyság (ezer forint)	A szervezetek		A bevételek	
	száma (darab)	megoszlása (százalék)	összege (millió forint)	megoszlása (százalék)
- 50	12 223	30,5	159,3	0,1
51- 500	14 821	36,9	3 153,3	2,2
501-5000	9 405	23,4	16 599,4	11,5
5001-	3 710	9,2	124 219,9	86,2
<i>Összesen</i>	<i>40 159</i>	<i>100,0</i>	<i>144 131,9</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Bocz és szerzőtársai [1996].

Eléggé nyilvánvaló, hogy egy ilyen szerkezetű nonprofit szektor működése nem az egyenlőtlenségek csökkenése irányába hat. A kicsik minden szempontból kiszolgáltatottak, támogatókat keresve elsősorban tagjaikra és a hozzájuk szorosan kötődő magánszemélyekre számíthatnak, se a szakértelmük, se a kapcsolataik, se az anyagi eszközeik nincsenek meg a professzionális adományszerzéshez. Figyelemre méltó, hogy ebben a kategóriában a legmagasabb (46 százalékos) a lakossági forrásokból érkező bevételek aránya. A központi költségvetésből, a vállalatoktól és a külföldről érkező támogatások elsősorban a nagy szervezetek számára hozzáférhetők, amelyeknél ugyanakkor – jobb infrastrukturális feltételeiknek köszönhetően – az alap- és vállalkozási tevékenységből származó bevételek növelésének is nagyobbak az esélyei.

A nonprofit szektor polarizáltsága olyan tény, amelyre mind a szabályozásnak, mind a támogatáspolitikának reagálnia kellene, mert a különböző szereplők közötti esélyegyenlőtlenségek fennmaradása már rövid távon is igen sok, jobb sorsra érdemes kezdeményezés elsorvadásához vezethet.

Milyen szerepet játszanak a nonprofit szervezetek a szolgáltatásokban?

A nagy gazdaságilag megalapozott szervezetek igen alacsony aránya éles ellentmondásban van azzal az újra meg újra felbukkanó, a civil és a kormányzati oldalon egyaránt megfogalmazódó reménnyel, hogy a nonprofit szektor képes lesz a nagy állami ellátó rendszerek leépítése nyomán keletkező új betöltésére, a korábban a költségvetési intézmények által biztosított jóléti szolgáltatások jelentős részének átvállalására. A 6. táblázatból jól látszik, hogy a szervezeteknek 10 százaléka sem rendelkezik annyi jövedelemmel, amennyi 4-5 alkalmazott foglalkoztatására és egy kisebb épület rezsiköltségének fedezésére elegendő lenne. Ilyen anyagi feltételek mellett kórházak, szociális otthonok vagy egyetemek működtetéséről természetesen csak akkor lehet szó, ha az állam a feladattal együtt nagyon komoly összegeket is átad a nonprofit szervezeteknek.

Természetesen nem lehetetlen, hogy ez – akár viszonylag nagyszámú állami intéz-

mény esetében is – megtörténik. Ezzel kapcsolatosan is le kell azonban számolni egy mítosszal, mégpedig a nonprofit szolgáltatások magasabb hatékonyságának bizonytalan eredetű mítoszával. *A nemzetközi szakirodalomban fellelhető anyagok nem támasztják alá azt a hazai hiedelmet, amely szerint a nonprofit formában végzett szolgáltatás eleve hatékonyabb az államinál* (Collins–Kersten [1991], Taylor–Langan [1994], Young [1981]). Az eddig elvégzett, eléggé szórványos empirikus vizsgálatok igen változatos eredményeket hoztak. Ezek leginkább abban foglalhatók össze, hogy a jól működő nonprofit szervezetek által elért hatékonyság magasabb a túlbürokratizált állami intézményekénél, míg a rosszul szervezett nonprofit szolgáltatások – többek között – hatékonyság tekintetében is elmaradnak a jól működő állami szolgáltatások mögött. (Még kevesebb hatékonysági előnyt tudtak a kutatók kimutatni a nonprofit szervezetek piaci szolgáltatókkal való összehasonlításában.) Lényegében az empirikus munkák is azt bizonyították, amit a nonprofit szektor egymással vitatkozó s ugyanakkor egymásra épülő elméletei (az állam kudarc/ piac kudarc, szerződéses kapcsolatok kudarc, öntevékenység kudarc elméletek) már jóval korábban világossá tettek, hogy a nonprofit szervezeteket nem az általuk elérhető magasabb szolgáltatói hatékonyság teszi kívánatos intézményi formává.

Az öntevékeny szervezetek nagy előnye az, hogy

- olyan szükségletekre is képesek reagálni, amelyek nem a többség, az átlagpolgár, hanem a speciális helyzetben levő társadalmi csoportok szükségletei

- profitmotívum híján megbízhatóbbak a piaci törvények szerint működő szolgáltatóknál

- az általuk nyújtott szolgáltatások innovatívabbak és emberre szabottabbak a tucatszolgáltatásoknál.

Mindennek fényében erősen kérdéses, hogy a költségvetési intézmények nonprofit szervezetekké való átalakítása, az állami ellátási feladatok nonprofit szolgáltatóknak való átadása valóban a hatékonyság növekedését ígéri-e. Valószínűleg nem. A funkciója sokkal inkább az állam ellátási felelősségének a csökkentése, szabadulás bizonyos kényelmetlen és nehezen megoldható feladatoktól (például a szenvedélybetegek ápolása, a hajléktalanok problémájának kezelése), s esetenként az intézmények egy részének a kincstári rendszerből való „kiszabadítása”, gazdálkodási mozgásterük megnövelése.

Ezeket a kérdéseket azért fontos idejében tisztázni, mert az állami feladatokat olcsón és hatékonyan végző nonprofit szektor hamis képe nagyon hamar „visszaköszönhet” a szektor adópolitikai kezelésében. A pénzügyi kormányzat – szerepkörénél fogva – amúgy is hajlik az adókedvezmények szűkítésére. Ez a törekvés már az eddigiekben is azzal a következménnyel járt, hogy a közalapítványok kivételezett helyzetbe kerültek a magánalapítványokkal szemben. *Nagyon sokat ártana a magyar nonprofit szektornak, ha a civil kezdeményezések „állam közeli” szervezetekkel szembeni hátrányos megkülönböztetése tartós tendenciának bizonyulna.*

Az állam szolgáltatási feladatait átvállaló nonprofit szektor illúziójának ugyanakkor az a veszélye is megvan, hogy mintegy leértékeli a szektor tényleges szolgáltatási teljesítményét. Pedig – mint a 7. táblázat világosan mutatja – ez a kisebb léptékű, a társadalom hétköznapijához kötődő szolgáltatói szerep egyáltalán nem elhanyagolható jelentőségű.

Az állampolgárok szabadidős közösségi tevékenységei Magyarországon hagyományosan egyesületi formában szerveződnek. A sportklubok, természetjáró körök, vadász-, horgász-, galambász-, rádióamatőr stb. egyesületek nem egyszerűen összefogják a tagjaikat, hanem bizonyos (főleg infrastrukturális és információs) szolgáltatásokat is nyújtanak nekik. Ugyanezt mondhatjuk a kulturális és érdekvédelmi, s még sokkal nagyobb mértékben a szociális és egészségügyi szervezetekről is. Ezekben a csoportokban sem ritka, de a településfejlesztési, környezetvédelmi, tűzoltó- és polgárőr-egyesületekben kifejezetten az a tipikus, hogy a tagok nem egyszerűen hasznélvezői, hanem egyúttal

7. táblázat
A nonprofit szervezetek száma tevékenységi terület szerint, 1994*

Tevékenységi terület	Alapítvány, közalapítvány	Egyesület, érdekképviselő, egyéb nonprofit szervezet	Összesen
Kultúra	2452	1708	4160
Oktatás	3821	298	4119
Kutatás	500	340	840
Sport	903	6003	6906
Szabadidő, hobbi	367	6241	6608
Egészségügy	1265	309	1574
Szociális ellátás	2178	857	3035
Polgárvédelem, tűzoltás	50	1164	1214
Közbiztonság védelme	281	643	924
Szakmai, gazdasági érdekvédelem	51	5155	5206
Településfejlesztés	642	682	1324
Gazdaságfejlesztés	329	187	516
Környezetvédelem	348	519	867
Vallás	613	129	742
Jogvédelem	77	399	476
Nemzetközi kapcsolatok	209	304	513
Többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	39	640	679
Politika	91	365	456
<i>Összesen</i>	<i>14 216</i>	<i>25 943</i>	<i>40 159</i>

Forrás: Bocz és szerzőtársai [1996].

* Egyházak és politikai pártok nélkül.

előállítói is a szolgáltatásoknak. Az alapítványok többségének az adománygyűjtés és adományosztás a fő tevékenysége, de köztük is előfordulnak (főleg oktatási, tudományos, kulturális és szociális) szolgáltatásokat nyújtó szervezetek.

Ezeknek a szolgáltatásoknak az értéke nehezen becsülhető, s egyúttal felbecsülhetetlen. Mint a 3. táblázatban látható, az alaptevékenység árbevétele 1994-ben körülbelül 20 milliárd forint volt, ez a szám azonban nem a szolgáltatások tényleges értékét mutatja, hiszen azok nagy részéért vagy egyáltalán nem kell fizetni, vagy a tagdíjakon és a különböző forrásokból származó támogatásokon keresztül valósul meg a finanszírozásuk. Szintén beleépül a szolgáltatásokba az állampolgárok által a nonprofit szervezetek számára végzett önkéntes munka. Ennek a hozzávetőleges értéke 1993-ban 14 milliárd forint volt.

A számok azonban igen keveset árulnak el az öntevékeny szervezetekben folyó munka valódi jelentőségéről, a nonprofit szektor tényleges szolgáltatási teljesítményéről. S nemcsak azért, mert nem elég részletesek. Ha minden mérhető tényezőt mérnénk, s minden adat a rendelkezésünkre állna, akkor is nehezen tudnánk becsülni, hogy mit ér a társadalomnak, amikor például a drogfüggőségtől veszélyeztetett fiatalok önszorgú csoportja amatőr színházi előadást hoz létre, vagy az értelmiségi klub tagjai parlagrafüvet irtanak. Annyit mindenesetre érdemes leszögezni, hogy *az embereknek a társadalomba való integrálása, a közösségi kapcsolatok fejlesztése olyan funkció, amelyet semmilyen professzionális szolgáltató szervezet nem tud átvenni a nonprofit szervezetektől.*

Végül szót kell még ejtenünk a civil szervezetek azon kezdeményezéseiről, amelyek a szolgáltatások mennyiségi vagy minőségi bővítésére, új, innovatív szolgáltatások beve-

zetésére irányulnak. Az esetek egy részében az elindított programokat a szervezetek képesek saját erőből fenntartani, de gyakran maguk a kezdeményezők is tudják, hogy innovatív szolgáltatásaik hosszabb távon magánforrásokból nem, csakis állami támogatással működtethetők, s ezzel kapcsolatos igényeiket többnyire igen hamar benyújtják az illetékes kormányzati szervezeteknek. Amennyiben ezeket az igényeket sikerül érvényesíteniük (s erre a nonprofit szektor magyarországi történetében is számos példát találunk), a nonprofit szervezetek aktív politikaformáló szerepet játszanak. Az ilyen kezdeményezésekre való nyitottság legalább annyira fontos eleme az állam és a nonprofit szektor viszonyának, mint a kormány és az érdekképviseletek kapcsolata.

Összefoglalás, következtetések

Az öntevékeny szervezetek hagyományosan nagy szerepet játszanak a túlélés-orientált magyar társadalomban. A tényleges lehetőségek és a társadalom aspirációi között immár igen hosszú ideje nehezen áthidalható szakadék tátong. Európa nyugati fele, a politikai demokrácia, a modern ipari társadalom és a társadalmi jólét látótávolságon belül vannak, s mégis elérhetetlenek. Az ebből fakadó frusztráció nemcsak az elmúlt évtizedekben, de már századok óta számos, részben kétségbeesett, részben hősiessé, részben naiv, de egyaránt kudarcra ítélt erőfeszítéshez vezetett. A kudarcok okozta traumák nyomán komoly viselkedési és értékrendbeli zavarok alakultak ki, de a társadalom még az önkényuralom legsötétebb időszakaiban sem adta fel teljesen a harcot. A polgárok öntevékeny szervezetei valahogy mindig átvészelték a betiltásokat, kijátszották a kormányzati ellenőrzést, igyekeztek érvényt szerezni a társadalom akarátának, néha még annak is módját ejtették, hogy az üldözött társadalmi és politikai mozgalmaknak menedéket adjanak. A hatalommal való szembeszegülés, a kiskapuk megkeresése, a paragrafusok közötti bújócskázás a túléléshez kellett, s ennek megfelelően morálisan nem tekintették elítélendőnek, az esetek egy részében inkább virtusnak számított. Az egyesülési szabadság mindig veszélyben volt, az öntevékeny szervezetek gyakran az illegális határán működtek, de még a legdiktatórikusabb rendszerek sem tudták teljesen kiirtani őket, s a legkisebb politikai enyhülés is elegendő volt ahhoz, hogy ismét kezdeményezőleg lépjenek fel, megpróbálják érvényesíteni az állampolgárok érdekeit és törekvéseit. A társadalmi-gazdasági fejlődésben játszott szerepüket, ma sem tudnánk pontosabban összefoglalni, mint azt 150 évvel ezelőtt Lukács Móric tette:

„A státushatalom, akár a törvényhozást, akár a kormányt értsük e név alatt, legjobb akarattal is csak a nagy egészet, s ennek egyetemes érdekeit képes szemmel tartani és sikeresen pártolni... Ha körültekingünk jelen állapotainkon, látunk-e haladást a közélet bármely ágában, melynek kiindulási pontját nem az egyesületi téren fedezőnk fel? Az osztálybeli előítéletek és ellenszenvék enyészését, a tudományos munkásság növekedését, a művészeti ízlés ébredését, a nevelés szent ügyének melegebb pártolását, ésszerű mezei gazdaság terjedését, a gyáripar kezdő virágzását, a kereskedés élénkebb mozgalmát nem köszönjük-e közvetlenül vagy közvetve az egyesületek munkásságának? Nálunk tehát nemcsak a ... szűkebb körű, helybeli s osztálybeli érdekek, de a haza és nemzet közérdekei is az egyesületi működés segedelmére szorulnak, s ha ebben nem találunk emeltyűt, örök mozdulatlanságra vannak kárhozthatva.” (Lukács [1847] 96. o.)

Az egyesületi életnek ez a rendkívül erős és gazdag tradíciója nyilvánvalóan nagy szerepet játszott a magyar nonprofit szektor 1989 után bekövetkezett viharos gyorsaságú fejlődésében. Mi sem természetesebb, mint hogy bizonyos mértékig a hagyományok és a kialakult viselkedési módok valamennyi eleme érvényesült. A demokratikus aspirációk, a kormány és az állampolgárok közötti bizalmatlanság, a gazdaság premodern jellege, a

„második gazdaság” és a „második társadalom” által kialakított mentalitás mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a gazdaság összes szereplője a nonprofit szervezeti formák felé fordult. Az állampolgárok, a kormányzat és a gazdálkodó szervezetek egyaránt felmérték a különböző jogi formájú nonprofit szervezetek kínálta lehetőségeket, illetve az azokhoz kötődő adókedvezményeket és gazdálkodási előnyöket, s mindezek figyelembevételével hozták létre a céljaiknak leginkább megfelelő intézményeket.

Kétségtelen, hogy ez a fejlődési út a nonprofit szervezetek burjánzásához vezetett. Tipikus példaként az egyesületek által az adományok fogadására létrehozott alapítványokat, illetve az alapítványok mellett a pályázati lehetőségek teljesebb kiaknázása érdekében megszervezett egyesületeket szoktuk emlegetni, de az sem ritka, amikor egy színház vagy szociális intézmény előbb adománygyűjtő alapítványt, majd a támogatóiból pártoló egyesületet, a dolgozói számára önszegélyező egyletet hoz létre, s végül (az előző három szervezet megtartásával) közhasznú társasággá alakul. Fontos hangsúlyozni, hogy ezekben az esetekben általában semmi törvényellenes nem történik, a szereplők – éppen ellenkezőleg – a jogszabályok és adórendeletek nyújtotta legális lehetőségeket próbálják meg kihasználni. Ez nem örömdetes jelenség, de a benne tükröződő élniakarás, problémameérzékenység, reakciókészség és alkalmazkodóképesség mindenestre inkább optimizmusra, mint pesszimizmusra ad okot.

Nagyon sok múlik azon, hogy milyen lesz a magyar nonprofit szektor jövőbeni működési feltételeit meghatározó jogi és gazdasági szabályozás. *Ha a jelenleg előkészítés alatt álló nonprofit törvénynek és a kapcsolódó gazdasági jogszabályoknak sikerül a teljes nonprofit intézményegyüttes problémáira reagáló, átfogó, jól strukturált szabály-, követelmény- és támogatási rendszert, átlátható működési feltételeket teremtenie, az a nonprofit szektorban igen sok – eddig a szervezeti formákkal való zsonglőrködésre fordított – energiát szabadíthat fel a valódi munka számára.* Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy egy rosszul sikerült, egyoldalú, a szektor sokarcúságát, a közösségi cselekvés sokféle hasznosságát figyelmen kívül hagyó, a költségvetés érdekeit túlhangsúlyozó szabályozás viszont nagy kárt okozhat. Nem nehéz megjósolni, hogy ha a szabályozás nem a nonprofit szektor valóságához alkalmazkodik, és a szervezeteknek túl szűk körét jogosítja fel az adókedvezmények igénybevételére, vagy ha nem lesz elég kifinomult a közhasznúság szerinti besorolás kritériumrendszere és elég normatív maga a besorolási eljárás, akkor a szektorban újabb szervezeti átstrukturálódás fog bekövetkezni.

Irodalom

- ANHEIER, H. K.–SEIBEL, W. [1992]: The nonprofit sector and the transformation of societies: Comparative perspectives from Europe. Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, Pittsburgh. (A tanulmány rövidített változata A nonprofit szektor és a társadalmi átalakulás címen magyarul is megjelent az Európa Fórum 1993. 3. számában.)
- ARATÓ ANDRÁS [1992]: Civil társadalom Lengyelországban és Magyarországon. Politikatudományi Szemle, 2. sz.
- ARCHAMBAULT, E. [1996]: Le secteur sans but lucratif. Associations et fondations en France. Economica, Paris.
- BIBÓ ISTVÁN [1986]: Válogatott tanulmányok, 1-4. kötet. Magvető, Budapest.
- BOCZ JÁNOS–GYULAVÁRI ANTAL–KUTI ÉVA–LOCHERNÉ KELÉDI ILDIKÓ–MÉSZÁROS GEYZA–SEBESTÉNY ISTVÁN [1995]: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1993. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- BOCZ JÁNOS–KUTI ÉVA–LOCHERNÉ KELÉDI ILDIKÓ–MÉSZÁROS GEYZA–SEBESTÉNY ISTVÁN [1996]: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- COLLINS, P. M.–KERSTEN, K. K. [1991]: Practice evaluation in the West: Implications for the East.

- Paper presented the International Conference on „The Welfare State: Transition from Central Planning to Market Approaches”. Budapest.
- COLLINS, R.–HICKMAN, N. [1991]: Altruism and culture as social products. *Voluntas*, 2/2. sz.
- CZAKÓ ÁGNES–HARSÁNYI LÁSZLÓ–KUTI ÉVA–VAJDA ÁGNES [1995]: Lakossági adományok és önkéntes munka. Központi Statisztikai Hivatal–Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- FRICZ TAMÁS [1990]: Állam, közvetítés, civil társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HANKISS ELEMÉR [1982]: *Diagnózisok 2.* Magvető, Budapest.
- HANSMANN, H. B. [1991]: A nonprofit szervezetek közgazdasági elméletei. Megjelent: *Kuti Éva–Marschall Miklós* (szerk.) [1991]: A harmadik szektor. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest. 29–44. o.
- HARSÁNYI LÁSZLÓ [1992]: A nonprofit szektor szabályozásának vitás kérdései. Megjelent: *Kuti Éva* (szerk.): A nonprofit szektor Magyarországon. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 34–45. o.
- HEGYESI GÁBOR [1991]: Integrációs modellek és nonprofit szektor. *Esély*, 1. sz.
- HELLER ÁGNES–FEHÉR FERENC–BOZÓKI ANDRÁS–FRICZ TAMÁS [1992]: Polgárosodás, civil társadalom és demokrácia. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1991]: A privatizáció elvei Kelet-Európában. *Közgazdasági Szemle*, 11. sz.
- KSH [1972], [1983], [1991]: Egyesületek Magyarországon, 1970, 1982, 1989. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KUTI ÉVA [1991]: A nonprofit elméletek és a nonprofit gyakorlat lehetőségei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz.
- KUTI ÉVA [1996]: *The nonprofit sector in Hungary.* Manchester University Press, Manchester–New York.
- LÉVAI KATALIN–SZÉMAN ZSUZSA [1993]: Társadalmi trigonometria. Scientia Humana, Budapest.
- LUKÁCS MÓRIC [1847]: Néhány eszme az egyesületi jog körül. Második kiadásban megjelent: *Tőkészki László* (szerk.) [1990]: Magyar liberalizmus. Századvég Kiadó, Budapest, 95–102. o.
- MAGYARORSZÁG KÜLÖNBÖZŐ ... [1862]. Megjelent: *Statisztikai Közlemények. A hazai állapotok ismeretének előmozdítására IV. kötet.* Magyarország különböző egyletei. MTA Statisztikai Bizottsága, Budapest.
- MARSHALL MIKLÓS [1990]: The non-profit sector in a centrally planned economy. Megjelent: *Anheier, H. K.–Seibel, W.* (szerk.): *The third sector: Comparative studies of non-profit organisations.* De Gruyter, New York, 277–291. o.
- SALAMON, L. M. [1991]: A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. Megjelent: *Kuti Éva–Marschall Miklós* (szerk.): A harmadik szektor. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 57–70. o.
- SALAMON, L. M.–ANHEIER, H. K. [1995]: Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- SCITOVSKY TIBOR [1990]: Az örömtelen gazdaság. Gazdaságlélektani alapvetések. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- SIEGEL, D.–YANCEY, J. [1992]: A civil társadalom újjászületése. The Rockefeller Brothers Fund, Budapest.
- STEINBERG, R. [1990]: Taxes and giving: new findings. *Voluntas*, 1/2. sz.
- TAYLOR, M.–LANGAN, J. [1994]: Nonprofit organisations in the new institutional environment: Does sector matter? Paper presented at the ISTR Conference, Pécs.
- VAJDA ÁGNES [1995]: Alapítványok, egyesületek és önkormányzati intézmények. *Európa Fórum*, 2. sz.
- WEISBROD, B. A. [1991]: A háromszektoros gazdaságban működő öntevékeny nonprofit szektor egy elmélete felé. Megjelent: *Kuti Éva–Marschall Miklós* (szerk.): A harmadik szektor. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 15–28. o.
- YOUNG, D. [1981]: Entrepreneurship and the behavior of nonprofit organizations: Elements of a theory. Megjelent: *Nonprofit firms in a three-sector economy.* Urban Institute, Washington.